

Aygün İSMAYILOVA *

NATO-NUN "İTTİFAQ GÜCÜ" ƏMƏLİYYATI

Açar sözlər: Kosovo, "İttifaq gücü", NATO, əməliyyat, Yuqoslaviya
Keywords: Kosovo, "Allied Force", NATO, operation, Yugoslavia
Ключевые слова: Косово, «Союзная сила», НАТО, операция, Югославия

Kosovanın həqiqətən serblərə yoxsa albanlara məxsus olması ilə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Tez-tez orada kimin əvvəllər yaşadığı mübahisə mövzusu olmuşdur. Bəzi tədqiqatçıların fikrinə, mbir müddətə qədər, yəni, XVII-XVIII əsrlərdə bölgə əsasən serbiyalı olmuş, lakin daha sonra bir sıra müharibə və köçlər (albanların Serbiya və Çernoqoriyadan qovulması da daxil olmaqla) tarazlığı dəyişdirmişdir. Albanların sayının serblərdən qat-qat artması qeyd edilərsə də, bəzi alban alimləri belə hesab edirlər ki, bu, həmişə belə olmuşdur. Qeyd edək ki, 1912-ci ildə Kosovanın (əvvəllər Osmanlının tərkib hissəsi olmuş) Serbiyanın tərkibinə daxil olduğu bir vaxtda provoslav serb əhalisi əhalinin 25%-dən azını təşkil edirdi. 1981-ci ildə albanların iştirak etdiyi son Yuqoslaviya siyahıyaalınması göstərdi ki, Kosovoda əhalinin 77%-dən çoxu albanlardır. 1991-ci ildə siyahıyaalınan albanların əksəriyyəti boykot etsə də, albanların Statistika İdarəsinin hesablamalarına görə, onların sayı artıq 81%-dən çox olmuşdur. Əlbəttə ki, vilayətdəki əksəriyyət olaraq albanlar öz muxtariyyətlərini tələb edirdilər və Kosovo Sosialist Yuqoslaviyasının tərkibində muxtar vilayət statusuna malik olmuşdur. 1970-ci illərdə yerli ictimai xadimlər hətta bölgənin statusunu ittifaq respublikasına qaldırmağı tələb etdilər. [3]

Bu illərdə heç bir xüsusi separatizm yox idi. Federativ və nisbətən liberal Yuqoslaviya istənilən halda Ənvər Xoca Albaniyasından nisbətən daha üstün idi. Amma Serbiyada hakimiyyətə Slobodan Miloşeviçin rəhbərlik etdiyi fövqəldövlət millətçiləri gələndə hər şey dəyişdi. Onlar Yuqoslaviya federasiyası ideyasını "Böyük Serbiya" ideyaları ilə əvəz etdilər. Nəticədə isə onlar heç bir böyük Serbiyaya nail olmadılar, amma Yuqoslaviyanı dəfn etmiş oldular. [5]

1989-cu ildə Miloşeviç Kosovo muxtariyyətini ləğv etdi, onun parlamentini dağıtdı və etnik alban əhalisinə mədəni təzyiq göstərərək, muxtar əhval-ruhiyyəni boğmaq və sırf Serbiya hakimiyyətini yaratmaq üçün qoşun yeritdi. Kosovo albanları əvvəlcə geniş yayılmış vətəndaş itaətsizliyindən və təhsil, səhiyyə və vergi sahəsində paralel quruluşlardan istifadə edərək qeyri-zorakı bir separatçı

hərəkətlə cavab verdilər. 1990-cı ilin iyulunda Kosovo albanları Kosovonun mövcud olduğunu, 1992-ci ilin sentyabrında isə respublikanı suveren və müstəqil dövlət elan etdilər. 1992-ci ilin mayında yalnız Kosovo albanlarının qatıldığı seçkilərdə İbrahim Ruqova onun prezidenti seçildi. Lakin bu respublika yalnız Albaniya tərəfindən tanınmışdır. [4]

Kosovoda isti qarşıdurmalarla səbəb olan İbrahim Ruqovanın mövqeyi 1995-ci ildə Dayton Sazişinin imzalanmasından sonra şiddətlənən proses daha da sürətlənmişdir. Deyton razılaşmasında gözlənilən əksinə olaraq, ciddi faktlara yer verilməməsi Kosovalı albanlar arasında vətəndaş itaətsizliyi ilə heç bir məsələnin əldə edilə bilməyəcəyi rəyini gücləndirmiş oldu. Kosovanın taleyinin ciddi müzakirə edilməməsi serb təcavüzünə haqq qazandırmaq kimi qiymətləndirildi. Beləliklə, qeyri-zorakı müqavimət heç bir nəticə vermədi. Bununla da müqavimət estafetini 1993-cü ildə yaradılmış Kosovo Azadlıq Ordusu (KAO) öz üzərinə götürmüş oldu. Qeyd edək ki, Belqrad alban əhalisinin etnik təmizləməsindən başqa, KAO-un çağırışına heç bir adekvat cavab tapmamışdır. [2, s.25]

Xaricdən, xüsusən də Almaniyadan və İsveçrədəki albanlardan toplanan pullarla maliyyələşdirilən KAO 1997-ci ildə Albaniyadakı böhran zamanı Albaniya ordusunun anbarlarından oğurlanan silahlardan bir hissəsini ələ keçirmişdi. 1997-ci ilin yanvarında 61 KAO üzvü həbs edilmişdi. KAO fəaliyyəti nəticəsində Drenitsa ərazisi serblərdən azad edilmişdi. 1998-ci ildə Kosovoda artıq tam müharibə gedirdi. Həmin ilin 28 fevralında yuqoslaviya polisi tərəfindən 26 nəfər, martın 4-də isə 58 mülki vətəndaşın öldürülməsi vəziyyəti daha da kəskinləşdirmiş oldu. Bundan əlavə Yuqoslaviya polisində Yuqoslaviya ordusunun bölmələri qoşuldu, on minlərlə Alban dinc sakini öldürüldü, təxminən, yarım milyon insan qaçqın düşdü. Serb komandirlərindən biri baş verən hadisələr haqqında demişdir: "Kosovoda olduğum bütün dövrlərdə mən heç vaxt düşmən əsgərini görməmişdim və mənim bölməm heç vaxt düşmən hədəflərinin atılmasında iştirak etmirdi. Hər biri 2,5 milyon dollara başa gələn tanklardan Alban uşaqlarının öldürülməsi üçün istifadə olunurdu... Utanıram". [4]

Beləliklə, Qərbin səbri 1999-cu ildə partladı. Yanvar ayının 15-də Raçak alban kəndində qırğınlar bilavasitə buna səbəb olmuşdur. Həmin gün Yuqoslaviya polisi 45 nəfəri öldürmüşdü. Yuqoslavlının versiyasına görə, onların hamısı, o cümlədən qadın və 12 yaşlı uşaq KAO-un yaraqlıları idi. Bu versiya Serbiya-Belarus komissiyasının "müstəqil araşdırması" ilə təsdiqləndi. Lakin Avropa İttifaqı Komissiyasının istintaqı göstərdi ki, qurbanlar silahsız mülki şəxslər olub. 1998-ci ilin sonunda 300 mindən çox kosovalı artıq evlərini tərk etmiş, atəşkəs haqqında müxtəlif sazişlər sistematik olaraq pozulmuş və danışıqlar dayandırılmış oldu. [6]

* Aygün İsmayilova - BDU Tarix fakültəsinin doktorantı

Qeyd edək ki, Cənub-Şərqi Avropada etnik gərginliyin və zorakılığın mürəkkəb kökləri əsrlərin dərinliklərinə gedib çıxsada, Slobodan Milošević 1989-cu ildə etnik zorakılığın yeni kampaniyasına başlayıb. Bu zorakılıq 250 000-dən artıq insanın həyatına 1995-ci ildə son qoyub və Kosovo albanlarının müstəqilliyə can atmasına səbəb olub. Serbiya qüvvələri ilə Kosovo albanları arasında zorakılıq davam etdikdə BMT Təhlükəsizlik Şurası müvafiq tədbirlər görülməyə, "gözlənilən humanitar fəlakət" haqda xəbərdarlıq etdi. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bir qrupu vəziyyəti müşahidə etmək üçün Kosovoya gəlmiş olsa da, Serb Qüvvələrinin silahsız mülki şəxslərə hücum etdiyi zaman çarəsiz idi. 1999-cu ilin yazında sülh danışıqları keçirilərkən Milošević öz qüvvələrini Kosovo sərhədi boyunca cəmləşdirdi. O, Serbiya və Çernoqoriya ərazisində siyasi təsirinin azalmasını həzm edə bilmirdi, buna görə də Kosovada güc tətbiq edərək yenidən öz hakimiyyətini möhkəmlətməyə çalışırdı. [1, s.195]

Fransanın Rambouillet şəhərində, fevral ayında və 1999-cu ilin martında Parisdə iki dəfə beynəlxalq vasitəçilik danışıqları nəticəsiz qaldı və diplomatik imkanlar tükenmiş oldu. O vaxt Yuqoslaviyanın müttəfiq Respublikasının tərkibində, NATO-nun rəhbərliyi altında qüvvələrin iştirakı ilə təmin edilmiş Kosovonun muxtariyyəti təmin edilə bilirdi. Alban nümayəndə heyətinin qəbul etdiyi təklif Belqrad tərəfindən rədd edildi. Nəticədə, NATO-nun "İttifaq gücü" əməliyyatı başlandı. [2,s.27]

NATO liderləri hərbi hava qüvvələrinin əməliyyatın məqsədinə çatmaq üçün kifayət edəcəyi qənaətinə gələrək quru qoşunlarının istifadəsini də rədd etdilər. Hava kampaniyası üç mərhələdən ibarət idi: birinci mərhələ, Serbiyanın hava hücumundan müdafiə sistemlərinə yönəldilmişdir; ikinci mərhələ, Kosovonun sərhədindəki 44-cü paraleldən və cənubdan Serbiyadakı hərbi hədəflərə zərbələr endirməyə çağırırdı; və fazada üç hava zərbəsi Serbiyanın paytaxtı Belqrad da daxil olmaqla 44-cü paralelin şimalındakı hədəfləri axtaracaqdır. İlk hücumlar 24 mart 1999-cu il gecə 250 Amerika təyyarəsindən, o cümlədən 120 yerüstü bazalı döyüş təyyarəsindən, yeddi B-52, altı B-2s, on kəşfiyyat təyyarəsindən, on döyüş axtarış-xilasətmə təyyarəsindən, üç hava komanda-nəzarət platformasından və təxminən 40 hava yanacaq doldurma məntəqəsindən istifadə etməklə həyata keçirilmişdir. [6]

Hava zərbəsi üçün Adriatik dənizində yerləşən hərbi obyektlərə ABŞ, Böyük Britaniya və Fransa Hərbi Dəniz Qüvvələri qruplaşması qatılmışdı. Amerikanın 50 döyüş gəmisi, 90 təyyarəsi ilə atom hücum təyyarəsi "Theodor Ruzvelt", 40 ədəd qırıcı-bombardmançı F/A-18 "Hornet", 24 ədəd qırıcı F-14 "Tomket" təyyarəsi burada idi. Fransanın hərbi dəniz qüvvələri "Foş" geyərtəsində 41 uçuş aparatı ilə - bunlardan 14 qırıcı və 14 hücum təyyarəsi; Böyük Britaniyanın "İn-

vinsibl" adlı dəniz təyyarə daşıyıcısı (4 "Sea Harrier" hücum təyyarəsi və 9 sualtı qayıq vertolyotu) burada cəmləşmişdi. Razılaşmaya uyğun olaraq Balkanlarda kəşfiyyat əməliyyatlarının təşkili və aparılmasında NATO ölkələri funksiyaları paylaşaraq qarşılıqlı əlaqə qurdular: amerikalılar strateji hərbi və texniki kəşfiyyat, ingilislər mülki siyasi və hərbi taktiki kəşfiyyat apardılar. [1,s.112]

NATO-nun Yuqoslaviyaya qarşı hərbi aksiyası NATO-nun baş katibi Xaver Solana tərəfindən bəyan edildiyi kimi, Slobodan Milošević sülh müqaviləsinin imzalanmasına razılıq verənə qədər davam edəcəkdi. 78 gün davam edən kampaniya iyuna qədər davam etdi və 2 iyun 1999-cu ildə Milošević qarşıdurma-ya son qoymağa razı oldu. Razılaşmanın şərtlərinə görə, Milošević Kosovadan qüvvələrini çıxarmalı, NATO rəhbərliyindəki bir qüvvə vilayətin təhlükəsizliyini təmin etməli; qaçqınların evlərinə qayıtmalarına icazə verilməli və Kosovaya Yuqoslaviya suverenliyi altında özünü idarə etmək imkanı verilməli idi. İyunun 9-da Makedoniyanın Kumanova şəhərində NATO ilə "Hərbi və texniki saziş" adlı sənəd imzalandı. İyunun 10-da Serbiya hökuməti bu sazişi ratifikasiya etdikdən sonra Serbiya qoşunları Kosovodan çıxmağa başladı. Bu qərar - NATO qüvvələrinin burada yerləşməsinə, Yuqoslaviya ordu və polis qüvvələrinin Kosovadan çıxarılmasını təsdiqləyən BMT TŞ-nın 1244 sayılı qətnaməsi ilə hüquqi təsdiqini tapmış oldu. [2,s.27]

Qeyd edək ki, "İttifaq gücü" hərbi əməliyyatı yüzlərlə insanın həyatına son verdi, xeyli serb əsgəri və mülki şəxs həyatını itirdi, lakin Kosovadakı albanların qırğını dayandırıldı, Yuqoslaviya qoşunları artıq 1999-cu ilin yayında buradan çıxarıldı, onların əvəzinə NATO-nun sülhməramlıları burada yerləşdirildi. Bir neçə aydan sonra Milošević hakimiyyəti demokratik müxalifətə güzəştə getməyə məcbur oldu. Daha sonra o, hərbi cinayətlərin araşdırılması üzrə beynəlxalq tribunalin qarşısına çıxdı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Маначинский А.Я., Денисов Д.О. Косово и Метохия: между автономией и сепаратизмом. История и современность. Москва, Центр стратегической конъюнктуры, 2014, 316 с.
2. Mehmet A. O. 1990'lerden 2000'lerin Başlarına Kadar Balkanlar'da Yaşanan Kriz ve Çatışmalar. // KÖK Araştırmalar, X/1 (Bahar 2008), s. 9-32
3. "Союзная сила": 20 лет спасению Косова от Югославии. // <https://golosislama.com/news.php?id=36155>
4. Операция НАТО «Союзная сила» против союзной республики Югославии // <http://www.eurasian-defence.ru/?q=node/30100>

5. Operation Allied Force // <https://www.history.navy.mil/browse-by-topic/wars-conflicts-and-operations/allied-force.html>
6. Kosovo Air Campaign (Archived) // https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm

OPERATION NATO ALLIED FORCE SUMMARY

The article discusses the conflict in Kosovo, the reaction of the West to this, as well as the steps taken by NATO to resolve these contradictions. The causes and consequences of a military operation called the «Allied Force» led by NATO in 1999 are described in detail. The inefficiency of the peace negotiations and the factors conducive to military intervention were clarified. From the point of view of objectivity, the opinions expressed in both Western and Russian literature were compared and analyzed.

ОПЕРАЦИЯ НАТО «СОЮЗНАЯ СИЛА» РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается конфликт в Косово, реакция Запада на это, а также предпринятые шаги НАТО для разрешения этих противоречий. Подробно описаны причины и последствия военной операции, названной «Союзная сила» возглавляемой НАТО в 1999 году. Были выяснены неэффективность мирных переговоров и факторы, способствующие военному вмешательству. С точки зрения объективности, мнения, выраженные как в западной, так и в русской литературе сравнивались и анализировались.